

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้เริ่มการดำเนินงานด้านการสาธารณสุขมูลฐาน ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) โดยได้ลงนามในกฎบัตรขององค์การอนามัยโลก (WHO) ในการพัฒนาสุขภาพภายในปี พ.ศ. 2523 ที่จะสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐาน (Primary Health Care) เพื่อให้ประชาชนไทยมีสุขภาพดีถ้วนหน้าในปี พ.ศ. 2543 (Health for all by the Year 2000) ณ เมืองอัลมา-อตา (Alma-Ata) โดยการใช้สาธารณสุขมูลฐานเป็นกระบวนการในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุข การบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับประชาชนทุกคนด้วยความเสมอภาค โดยเฉพาะในระดับชุมชน ดำเนินการโดยประชาชนภาครัฐและภาคองค์กรเอกชนภายนอก เป็นผู้สนับสนุน และมุ่งเน้นให้ชุมชนมีการสร้างแกนนำสาธารณสุขในชุมชน การจัดตั้งองค์กรและกองทุนต่าง ๆ งานสาธารณสุขมูลฐานได้เริ่มอย่างจริงจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยประกาศเป็นนโยบายในแผนพัฒนาสาธารณสุขของประเทศ อย่างชัดเจนโดยรัฐได้ปรับเปลี่ยนบทบาทจากผู้ให้มาเป็นผู้กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองในด้านสุขภาพและเน้นงานป้องกันผสมผสานกับงานบำบัดรักษาตั้งแต่ในระดับหมู่บ้าน ในระยะแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับที่ 5 และฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2525-2534) กระทรวงสาธารณสุข ได้มีนโยบายให้จังหวัดดำเนินการจัดการอบรมผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อย่างต่อเนื่องจนครอบคลุมพื้นที่ร้อยละ 100 และมีการขยายการดำเนินงานเข้าไปในส่วนของชุมชนแออัด ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา แพทย์ประจำตำบล เพื่อที่จะให้เป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) คือ บุคคลได้รับคัดเลือกจากประชาชนในระบบสังคมมิติเป็นผู้ที่เสียสละเวลา ความคิด เงินทอง และร่างกายต่าง ๆ เพื่อดำเนินการทางด้านสาธารณสุขทั้งการพึ่งตนเองในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ดังนั้น อาสาสมัครสาธารณสุข จึงเป็นตัวกลางในการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ของประชาชน ในด้านสาธารณสุขและเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนในชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้สนองนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขโดยกลวิธีการสาธารณสุขมูลฐานเป็นแนวทางในการพัฒนาสุขภาพอนามัยประชาชน โดยมี อาสาสมัครสาธารณสุขเป็นตัวกลางในการเปลี่ยนแปลงกระทรวงสาธารณสุขได้พยายามปรับปรุงและพัฒนางาน

สาธารณสุขมูลฐานให้สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขเปลี่ยนจากบทบาทที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับประชาชนในชุมชน มาเป็นบทบาทที่ทำตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ในองค์ประกอบของงานสาธารณสุขมูลฐาน 14 องค์ประกอบ และบทบาทเป็นผู้ทำเองในชุมชนเป็นบทบาทที่นอกเหนือจากองค์ประกอบของงานสาธารณสุขมูลฐาน 14 องค์ประกอบ ซึ่งทำไปตามจิตสำนึกของตนเองในการมีส่วนร่วมในการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ศุภฤดี ดวงคุ้ม, 2551, หน้า 1-3)

เทศบาลตำบลกะเปอร์ ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นหน่วยงานภาครัฐที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ประชาชนและชุมชนได้ตระหนักถึงการดูแลสุขภาพและมีส่วนร่วมในงานสาธารณสุขมูลฐาน ตลอดจนการสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน/ชุมชน (อสม.) นั้น จากการร่วมมือในการดำเนินงานด้านสาธารณสุขมูลฐาน พบว่าการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง บางส่วนยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง และบางส่วนยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ตามองค์ประกอบในงานสาธารณสุขมูลฐานที่อาสาสมัครสาธารณสุขจะต้องปฏิบัติ

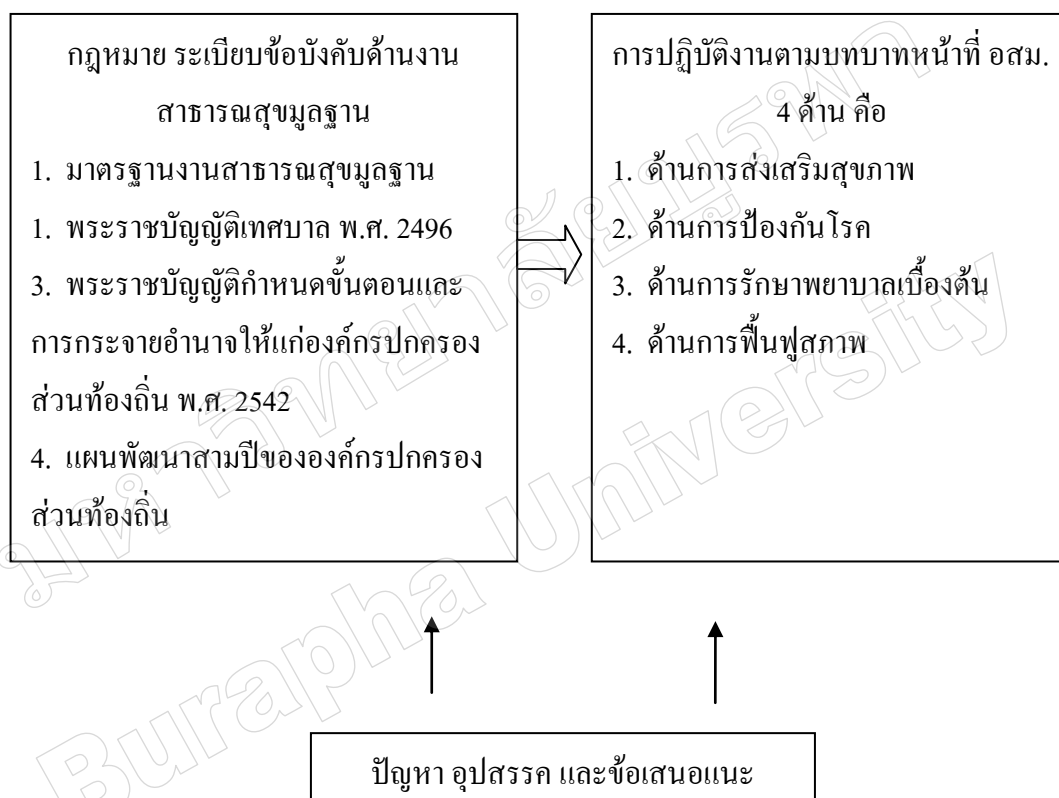
จากหลักการและเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา การปฏิบัติงานตามบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง เพื่อให้ทราบถึงการปฏิบัติหน้าที่ ที่มีผลต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเป็นแนวทางส่งเสริมบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขให้มีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยใช้แนวคิดของลิวินสัน (Livinson) สร้างเป็นประเด็นในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ความมุ่งหวัง ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งที่กำหนดให้บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรกระทำดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
2. ทราบปัญหาและข้อเสนอแนะเป็นแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

3. ใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการปรับปรุงการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา: การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับ การปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง โดยเน้นการศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขใน 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการส่งเสริมสุขภาพ ด้านการเฝ้าระวังและป้องกันโรค ด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น ด้านการฟื้นฟู ครอบคลุมองค์ประกอบงานสาธารณสุขมูลฐาน 14 กิจกรรมการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐานที่จำเป็น ได้แก่ การศึกษา โภชนาการ การจัดหาวัสดุสะอาดและการสุขาภิบาล การเฝ้าระวังโรคประจำถิ่น การสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค การอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว การรักษาพยาบาลง่าย ๆ การจัดหายาที่จำเป็นในหมู่บ้าน สุขภาพจิต พันธุศาสตร์ สุขการอนามัยสิ่งแวดล้อม การป้องกันและควบคุมอุบัติเหตุและโรคไม่ติดต่อ การป้องกันโรคติดต่อประจำถิ่น การป้องกันและควบคุมโรคเอดส์

ขอบเขตด้านพื้นที่: การวิจัยครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง จำนวน 8 คน (ข้อมูลเทศบาลตำบลกะเปอร์ จังหวัดระนอง ณ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555) และพนักงานเทศบาลสามัญ สังกัดเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง จำนวน 1 คน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลตำบลกะเปอร์

ขอบเขตด้านระยะเวลา: ในการวิจัยครั้งนี้ทำการวิจัย และเก็บข้อมูลในช่วง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555- มีนาคม พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นคว้าข้อมูล แนวคิด ทฤษฎี จนถึงจัดทำรูปเล่มปัญหาพิเศษ

นิยามศัพท์เฉพาะ

อาสาสมัคร (Volunteer) หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แห่งประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน หรือสิ่งอื่นใด

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชน และได้รับการอบรมตามหลักสูตรของกระทรวงสาธารณสุข

โดยมีรายชื่ออยู่ในทะเบียนประวัติอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ของเทศบาลตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

การดำเนินงานสาธารณสุข หมายถึง การดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของ อาสาสมัครสาธารณสุขในงานสาธารณสุขมูลฐาน โดยมีหน้าที่ในการสื่อสารสาธารณสุข การแนะนำ เผยแพร่ความรู้ การประสานกิจกรรมด้านสาธารณสุข ตลอดจนการให้บริการสาธารณสุขด้านต่าง ๆ

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ในเขตเทศบาลตำบลกะเปอร์ ตามภารกิจที่กำหนดไว้ในแผนงานสาธารณสุข โดยมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมสุขภาพ (Change Agents) การสื่อสารสาธารณสุข การแนะนำ เผยแพร่ความรู้ การวางแผนและประสานกิจกรรมพัฒนาสาธารณสุขตลอดจนให้บริการสาธารณสุขด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. การส่งเสริมสุขภาพ เป็นผู้ให้คำแนะนำถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนบ้านและแกนนำสุขภาพประจำครอบครัว การออกกำลังกาย ติดตามหญิงตั้งครรภ์ฝากท้องและรับวัคซีน แนะนำให้ทำบัตรประกันสุขภาพ 30 บาท งานโภชนาการ งานสุขศึกษา อนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว
2. การเฝ้าระวังและการป้องกันโรค การเฝ้าระวังปัญหาโภชนาการ โดยการชั่งน้ำหนักเด็ก และร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวเด็กขาดสารอาหารและขาดธาตุไอโอดีน เฝ้าระวังด้านอนามัยและเด็ก โดยการติดตามหญิงมีครรภ์ให้มาฝากท้องและตรวจครรภ์ตามกำหนด การติดตามให้เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ให้มาตรวจสุขภาพและได้รับวัคซีนตามกำหนด การเฝ้าระวังโรคติดต่อประจำถิ่น เช่น ตำรวจ และกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย
3. การช่วยเหลือและรักษาพยาบาลเบื้องต้น ตามวิธีที่กำหนดไว้ในแบบเรียนด้วยตนเองของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อบรรเทาอาการหรือโรคต่อไปนี้ คือ ไข้ตัวร้อน ไข้ และมีผื่นหรือจุดไข้อีบบนตัว ไอ ปวดศีรษะ ปวดเมื่อย ปวดหลัง ปวดเอว ปวดท้อง ท้องผูก ท้องเดิน พยาธิลำไส้ ฝี ผื่นคันบนผิวหนัง ปวดฟัน เหงือกอักเสบ เจ็บตา เจ็บหู หนีบขา และโลหิตจาง โดยใช้ยาและเวชภัณฑ์ตามขอบเขตที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด การปฐมพยาบาลเบื้องต้น การส่งต่อผู้ป่วยไปรับบริการฟื้นฟูสภาพ และจัดกิจกรรมพัฒนาสาธารณสุขมูลฐานในหมู่บ้าน/ชุมชน
4. การฟื้นฟูสภาพ ติดตามเยี่ยมบ้านผู้ป่วยที่ได้รับการส่งต่อจากโรงพยาบาลมายังชุมชน ด้านสุขภาพจิตผู้สูงอายุ ให้การช่วยเหลือและฟื้นฟูสมรรถภาพแก่ผู้ป่วยอัมพาต ผู้พิการหรือปัญญาอ่อน